РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 38

Заснований в 1996 році

Рівне − 2007

ББК 74.20
О - 59
УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379
Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 38. — Рівне: РДГУ, 2007. — 315 с.

Збірник наукових праць містить статті з теоретико-методологічних, психолого-педагогічних, культурологічних та етно-психолінгвістичних проблем спілкування.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, психологів, практичних працівників освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:
Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).
Заступник головного редактора:
Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);
Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);
Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);
Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);
Карпенчук Світлана Григорівна –доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);
Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);
Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);
Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);
Малафіїк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);
Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);
Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);
Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);
Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет "Острозька Академія");
Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);
Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);
Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);
Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);
Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 31. 11. 2007 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: *33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет*

ISBN 966 — 7281 — 08 — 8.
© Рівненський державний гуманітарний університет, 2007

УДК: 37. 159: 81' 250-059: 88 **О.В. РУДЮК**

ПРОБЛЕМА ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ В СИТУАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ

Резюме. *Статтю присвячено теоретико-емпіричному вивченню проблеми внутрішньоособистісного конфлікту у молодих безробітних в ситуації професійної депривації. Розуміння психологічних механізмів виникнення, особливостей перебігу і умов їх вирішення відкриває перспективи практичної реалізації заходів соціально-психологічної адаптації безробітної молоді в умовах роботи державної служби зайнятості.*

Ключові слова: *безробіття, внутрішньоособистісний конфлікт, професійна депривація, соціально-психологічна дезадаптація, професійне виключення.*

Актуальність та доцільність дослідження. Побудова демократичного, соціально-правового суспільства в Україні відбувається на тлі кардинальних соціально-економічних і політичних трансформацій. Спрямовувати рух у такому напрямку неможливо без виховання всебічно розвиненого, духовно багатого, відповідального та внутрішньо вільного молодого покоління. Проте в перехідні моменти розвитку держави, в умовах реформування її економіки обмежуються можливості використання усього трудоресурсного потенціалу. І; як наслідок, поглиблюється дисбаланс між пропозицією робочої сили і потребою в ній. Стан зайнятості характеризується зниженням її рівня та зростанням безробіття. Зрозуміло, що такі негативні явища суспільного розвитку найбільш болюче позначаються на менш захищених ланках трудоресурсного потенціалу, а саме на молодих спеціалістах - вчорашніх випускниках вищих навчальних закладів. Звичайно, відсутність професійної перспективи, невизначеність майбутнього молодої людини може стати передумовою виникнення внутрішньоособистісного конфлікту. При інтерференції несприятливих соціально-економічних і конституційно-психологічних факторів це може призвести до поведінкових деформацій різного характеру – від дезадаптованості до асоціальної спрямованості молоді.

Анонсована проблема потребує детального вивчення для того, щоб людині, яка тимчасово не може знайти роботу, надати всебічну допомогу і підтримку: психологічну, економічну і, якщо необхідно, - у відношенні професійної перепідготовки.

Усі повноваження по втіленню в життя такої програми взяла на себе створена в Україні державна служба зайнятості. До штату цієї служби входить практичний психолог, функцією якого єнадання психологічної допомоги тим, хто потребує працевлаштування. Досвід роботи служби зайнятості показує, що така допомога необхідна. Неможливість реалізувати свої професійні прагнення та фахові здібності - це критична життєва ситуація, яка передбачає наявність внутрішньоособистісного конфлікту у людини, що суб'єктивно переживає депривацію у професійному сенсі.

Ми досліджуємо проблему внутрішньоособистісного конфлікту у молодих людей, яка є реальною в умовах безробіття, адже неможливість її вирішити може стати своєрідним каталізатором загострення: інших соціальних проблем, масштаби та глибина яких збільшуватиметься паралельно зі зростанням кількості молодих людей, які не можуть знайти роботу.

Теоретичний аналіз і постановка проблеми. Проблеми, пов'язані з трудовою незатребуваністю, професійним виключенням і, як наслідок, особистісно-професійною депривацією, акумулюються у соціальні ефекти більш вищого порядку: втрату людьми почуття визначеності і прозорості у відношенні власного майбутнього, депривацію базових потреб, підвищення тривожності і агресивності, професійну, соціальну і культурну маргіналізацію, кризу особистісної і соціальної ідентичності, трансформацію звичних цінностей і стереотипів, втрату смислу життя тощо.

Весь шерег зазначених факторів може негативно позначитись на професійній перспективі найбільш вразливої суспільної страти – молоді. В умовах «вільного плавання», коли держава не забезпечує баланс між попитом і пропозицією робочого ресурсу молоді, з'являється ціла низка проблем соціально-психологічного характеру (адиктивна поведінка, професійний маргіналізм, особистісно-професійні кризи, внутрішньоособистісні конфлікти тощо). Враховуючи тенденцію до поширення кризових явищ на сучасному етапі розвитку суспільства, слід зазначити, що проблематика внутрішньоособистісного конфлікту залишається невичерпаною в силу специфіки умов його виникнення, поліфеноменологічності прояву і непрогнозованості перебігу. Тому **метою** нашого теоретико-емпіричного дослідження буде вивчення психологічних закономірностей виникнення і прояву внутрішньоособистісного конфлікту в ситуації професійної депривації молоді.

На першому етапі дослідження ми сфокусували увагу на обґрунтуванні теоретичних підходів до вивчення проблеми внутрішньоособистісного конфлікту в психологічній науці.

Сучасна психологічна думка оперує кількома понятійними модифікаціями цього феномену, які, по-суті, є синонімами: це - внутрішньоособистісний конфлікт, конфлікт невротичний, конфлікт патогенний тощо. Ф.Є. Василюк підкреслює, що завдання психологічного визначення поняття конфлікту досить складне [2]. Якщо поставити за мету знайти дефініцію, котра б не суперечила жодному з наявних поглядів на конфлікт, вона була б психологічно абсолютно беззмістовною: конфлікт - це зіткнення чогось з чимось. Два основних питання теорії конфлікту - що саме зіткнулося в ньому і який характер цього зіткнення - вирішуються по-різному у різних авторів, що пов'язано, головним чином, з загальною методологічною орієнтацією дослідника.

Прихильники психодинамічних концептуальних схем визначають конфлікт як одночасну актуалізацію двох або більше мотивів. У найяскравішого представника цього напрямку, засновника психоаналізу З.Фрейда,

поняття неусвідомленого конфлікту стає центральним моментом його гіпотетичного конструкту. Згідно з Фрейдом, конфлікт, викликаний неусвідомленими, неприйнятними імпульсами лібідо і агресивними імпульсами, складає внутрішній бік життя індивіда [8].

Цікаві думки :і приводу конфліктної проблематики виказала Карен Хорні, яка стала фундатором соціокультурної теорії особистості. Вона бачить наявність конфлікту кожний раз там, де необхідно робити вибір [7]. Таким чином, життя особистості постає у вигляді динамічної зміни старих конфліктів новими. На відмінну від 3. Фрейда та багатьох інших персонологів, теоретики біхевіорально-навчаючого напрямку в особі Б.Ф. Скіннера, як найбільш відомого представника радикального біхевіоризму, стверджували, що про конфлікт можна говорити лише тоді, коли наявні альтернативні можливості реагування.

Дж. Келлі, як представник когнітивного напрямку, у своїй теорії особистісних конструктів уявляє людину, перш за все, вченим, дослідником, що сам намагається зрозуміти, інтерпретувати і контролювати світ своїх власних переживань і конфліктів для того, щоб ефективно взаємодіяти з ним. В своїй концепції конструктивного альтернативізму він розвиває ідею, що в процесі вирішення проблемних ситуацій особистість постає перед вибором великої кількості альтернатив банальному реагуванню. Внутрішньоособистісний конфлікт Келлі тлумачить як невідповідність системи особистісних конструктів реальній, критичній життєвій ситуації. Неможливість оволодіння ситуацією, тобто неспроможність відкинути свої конструкти і переорієнтувати системи відповідності, як тільки з'ясується, що вони не діють в новій проблемній ситуації - ось головна причина конфліктів [8].

Важливим є також усвідомлення ідеї активності людської свідомості у вирішенні внутрішньоособистісних конфліктів. Так само, як складності зовнішнього світу протистоїть діяльність, так складності внутрішнього світу, тобто перехрещеності життєвих відношень суб'єкта, протистоїть активність свідомості. Внутрішня необхідність, або спрямованість активності свідомості, полягає в досягненні узгодженості і усунення протиріч внутрішнього світу; свідомість покликана співставляти мотиви, вибирати між ними, знаходити компромісні рішення і т.д., тобто долати складність. Критичною є ситуація, коли суб'єктивно неможливо ні вийти зі сфери конфлікту, ні вирішити цей конфлікт, знайшовши компроміс між протиріччям спонукань або віддавши в жертву одне з них [2].

Внутрішньоособистісний конфлікт виникає лише при певних умовах. Умови ці одночасно і зовнішні і внутрішні. Зовнішні умови конфлікту зводяться, в основному, до того, що задоволення будь-яких актуальних мотивів і відношень особистості стає зовсім неможливим або перебуває під загрозою. Внутрішні умови психологічного конфлікту зводяться до протиріччя або між різними мотивами і відношеннями особистості, або між можливостями і прагненнями особистості. Звичайно, внутрішні умови психологічного конфлікту у людини не виникають спонтанно, а, в свою чергу, зумовлені зовнішньою ситуацією та історією життєвого шляху особистості.

Другою необхідною умовою виникнення внутрішньоособистісного конфлікту є неможливість розв'язання проблемної ситуації за допомогою тих психологічних засобів, які є в арсеналі особистості. Конфлікт виникає, коли людині здається, що вона не в змозі змінити об'єктивні умови, які породили конфлікт. Тому внутрішньоособистісний конфлікт вирішується лише тоді, коли у людини формується нове відношення до об'єктивної ситуації, що породила конфлікт, і нові мотиви діяльності [6].

Науковці стверджують, що основним психічним новоутворенням юнацького віку є сформована самосвідомість - інтегральна особистісна інстанція, що відіграє визначальну роль у механізмах поведінки, діяльності, адаптації до соціуму. Вивчення самосвідомості особистості було предметом дослідження як вітчизняних - Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, В.Н. М'ясищева, С.Л. Рубінштейн, так і зарубіжних вчених - В. Джемса, А. Маслоу, Г. Олпорта, К.Роджерса, З. Фрейда, К. Юнга та ін.

Самосвідомість - це, перш за все, процес, з допомогою якого людина пізнає себе, і система координат, в якій вона вибудовує систему відношень до самої себе. Але самосвідомість також характеризується своїм продуктом - уявленням про себе, „Я -образом" або „Я - концепцією" [4]. В контексті нашої проблематики важливим є визначення ролі самосвідомості в процесах нівелювання внутрішньоособистісного конфлікту, виокремлення стратегій, які використовує людина для збереження особистісної інтегрованості.

Можна припустити, що внутрішньоособистісний конфлікт є результатом розходження між „Я-концепцією" людини, як базовим компонентом самосвідомості, і певним аспектом актуального переживання. Коли ми говоримо про низьку самооцінку особистості, то під цим розуміємо те, що неузгодженість настільки велика, що людина втратила будь-яку можливість досягнути згоди з самою собою. Таким чином, діагностована низька самооцінка особистості є показником існуючого внутрішньоособистісного конфлікту.

Як було показано, усвідомлення розходження з „Я – концепцією” дуже боляче переживається людиною, тому вона намагається знайти вихід з цього становища. При цьому суб'єктивні стратегії, якими керується та чи інша особистість з метою подолання внутрішньоособистісного конфлікту, можуть, суттєво відрізнятися.

Узагальнюючи теоретичні викладки в контексті досліджуваної проблематики, можна припустити, що така стратегія залежить від особистісної змінної, яка являє собою узагальнене очікування того, яким факторам (зовнішнім чи особистісним) надає перевагу людина при інтерпретації всіх подій, що відбуваються з нею та з іншими. Цю змінну називають локусом контролю.

Досвід свідчить, що у важких ситуаціях люди поводять себе неоднаково. В одному випадку людина вважає, що ті події, які з нею відбуваються, перш за все, залежать від її особистісних якостей, таких як - компетентність, цілеспрямованість, рівень здібностей, і є закономірним результатом її власної діяльності. В

цьому випадку людина відчуває себе активним суб'єктом власної діяльності, „господарем власної долі", покладається на себе при виході з важкого становища. В полярно протилежному випадку людина впевнена, що її успіхи та невдачі є результатом дії таких зовнішніх сил, як: везіння, випадковість, тиск оточення, інші люди і т.і. Якщо припустити, що наведені вище полярні позиції є крайніми точками деякої умовної шкали, континууму, то будь-який індивід посяде на ній певне місце. Від чого ж буде залежати його положення на цій шкалі?

Психологічна наука дає відповідь на це питання: вся справа в типі локалізації контролю над важливими для людини подіями [3]. Можливі два полярних типи такої локалізації або локуси: інтернальний та екстернальний. Огляд праць психологів (Pares E., Strickland B., 1977; Муздибаєв К., 1983), проведений авторами підручника „Загальна психодіагностика" показує, що приналежність людини до того чи іншого типу локалізації контролю впливає на різноманітні характеристики її психіки і поведінки [5].

В своєму дослідженні ми зробили наступне припущення: існує, як мінімум, два типи індивідуальних стратегій виходу з внутрішньоособистісного конфлікту, зумовлені характером локусу контролю, характерного для конкретної особистості; при цьому конструктивною є стратегія, основою якої є інтернальна локалізація контролю. Людина з екстернальною локалізацією контролю не бачить зв'язку між своїми діями і вагомими для неї подіями її життя, не вважає себе здатною контролювати їх розвиток і впевнена, що більшість їх є результатом випадку або дії інших людей. Опинившись в критичній ситуації, якою є тимчасова неможливість працевлаштуватись, переживаючи внутрішньоособистісний конфлікт, така людина не вважає, що власними активними діями спроможна змінити своє становище. Вона займає позицію пасивного очікування роботи, блокуючи свої негативні реакції, викликані розходженням між „Я - концепцією" та її реальним становищем в суспільстві в даний момент, з допомогою механізмів психологічного захисту.

Велика кількість психологічних захистів не дозволяє виокремити хоча б один універсальний конструктивний механізм виходу з внутрішньоособистісного конфлікту. Ми повністю погоджуємося з Ф.Є. Василюком, який стверджує: „Захисні процеси прагнуть позбавити індивід від неузгодженості потягів та амбівалентності почуттів, запобігши усвідомленню ним небажаних або хворобливих змістів і, головне, позбавити тривоги і напруженості. Однак засоби досягнення цих цілей, тобто самі захисні механізми, представленні ригідними, автоматичними, вимушеними, мимовільними і неусвідомлюваними процесами, що діють нереалістично, без врахування цілісної ситуації і довгочасної перспективи. Недивно, що цілі психологічного захисту, якщо і досягаються, то ціною об'єктивної дезінтеграції поведінки, ціною поступок, регресії і навіть неврозу" [2].

За висловом Т. Кребера, найбільше, на що може розраховувати людина, яка „володіє навіть адекватними захисними механізмами, але нічим більше, - це уникнути госпіталізації".

Ті ж, хто використовує протилежну стратегію, вважають, що більшість важливих подій їхнього життя - це результат власних дій, що вони можуть ними керувати, і, відповідно, відчувають свою власну відповідальність за ці події і за те, як складається їх життя в цілому.

Провівши огляд праць з цієї проблематики, В.В. Столін і А.А. Бодальов [5] констатують, що інтернали виявляють більшу відповідальність і соціальну активність, вони, на відміну від екстерналів, більш послідовні в своїй поведінці. У інтервалів часова перспектива охоплює значно більшу зону як в майбутньому, так і в минулому і насичена більшою кількістю подій. Дослідження також показують, що у людей з екстернальним локусом контролю частіше бувають психологічні проблеми, ніж у людей з інтернальним локусом контролю (Lefcourt, 1982; 1984; Pares, 1978). Наприклад, Фарес повідомляє, що тривога і депресія у екстерналів вищі, а самоповага нижча, ніж у інтерналів. Також імовірність появи психічних захворювань у інтерналів нижча ніж у екстерналів. Було навіть показано, що рівень самогубств позитивно корелює (г=0,68) з середнім рівнем екстернальності населення (Boor, 1976). Багато досліджень показують, що дія соціальних факторів в більшій мірі позначається на екстернатах. Фарес помітив, що інтернали не лише чинять опір сторонньому впливу, але і, коли представляється можливість, намагаються контролювати поведінку інших. Це дозволяє зробити передбачення, що інтерналам властиво займати активну позицію в тому випадку, коли вони опиняються в становищі професійної невизначеності, тобто, коли не можуть знайти роботу. Вони будуть активними в пошуках роботи, погоджуватися на перепідготовку в тому випадку, коли працевлаштування за їх профілем в найближчій перспективі неможливе. Їх індивідуальна стратегія подолання внутрішньоособистісного конфлікту конструктивна тому, що інтернали активні в прагненні змінити своє становище в теперішньому часі.

Методика та організація дослідження. Для практичної перевірки припущень, сформульованих вище, а також відпрацювання технології застосування валідних психодіагностичних інструментів, нами проведене емпіричне дослідження. На першому етапі дослідження були відібрані методики, які дозволяють проводити психодіагностику самосвідомості з метою визначення наявності внутрішньоособистісного конфлікту, а також, властивого цій особистості типу локусу контролю. Для досягнення першої мети був вибраний опитувальник самовідношення (В.В.Столін, 1985), для досягнення другої мети - опитувальник рівня суб'єктивного контролю (РСК) (Є.Ф.Бажин, Є.А.Голинкіна, А.М.Еткінд, 1984). З допомогою відібраного інструментарію було опитано 35 осіб (29 дівчат і 6 юнаків), які постали перед проблемою неможливості влаштуватися на роботу за фахом після закінчення вузу. Весь контингент досліджуваних проходив професійну перепідготовку в Рівненській обласній державній службі зайнятості.

Для виявлення кореляційних зв'язків між різними шкалами опитувальників, використаних в емпіричному дослідженні, нами на основі отриманих результатів була розрахована кореляційна матриця (Таблиця 1).

При аналізі взаємозв'язку шкал двох використаних в дослідженні опитувальників одразу ж привертає увагу висока від'ємна кореляція шкали самоінтересу зі шкалами інтернальності в сімейних відносинах і виробничих відносинах (відповідно г=-0.39 і г=-0.3б). ми припускаємо, що в даному випадку інтерес до власних думок і почуттів виключає активну позицію по відношенню до інших як у сім'ї, так і на виробництві. Такою, що не суперечить логіці, видається нам від'ємна кореляція між аутосимпатією і інтернальністю в області невдач (г=-0.39): самозакохана людина не припускає, що може бути причиною власних невдач. Закономірною нам здається визначена висока позитивна кореляція між самоповагою і загальною інтернальністю (г =0.57), а також інтернальністю в області досягнення (г=0.39).

Таблиця 1

Кореляційна матриця

	gs	sp	as	oi	si	ig	id	in	is	iw	im	iz
gs	1.00000											
sp	. 56935	1.00000										
as	.39726	-.06812	1.00000									
oi	.46224	-.03979	.07674	1.00000								
si	.30269	.04187	-.03076	.26260	1.00000							
ig	.01798	.37021	-.30703	.05375	-.33413	1.00000						
id	.12021	.39054	-.16706	.11164	-.12175	.79232	1.00000					
in	-.10058	.06944	-.32298	.03478	-.16547	.62979	.45104	1.00000				
is	-.11147	.30268	-.23174	-.09060	-.39179	.72044	.62767	.4:5640	1.00000			
iw	-.04179	.29486	-.25945	-.01357	-.35691	.70582	.57393	.515113	.45484	1.00000		
im	.13477	.06197	.10931	.17611	-.27944	.48553	.43730	.28136	.38621	.17130	1.00000	
iz	-.35285	-.05329	-.26065	.11607	-.10548	.25109	.05273	.00528	,17510	-.06764	.21599	1.00000

Найменування шкал в кореляційній матриці.

1. Шкали опитувальника самовідношення:

gs - глобальне самовідношення;

sp - самоповага;

аз - аутосимпатія;

oi - очікуване відношення з боку інших;

si - самоінтерес.

2. Шкали опитувальника РСК:

ig - загальна інтернальність;

id - інтернальність у сфері досягнень;

in - інтернальність у сфері невдач;

is - інтернальність у сімейних відносинах;

iw - інтернальність у виробничих відносинах;

im - інтернальність у сфері міжособистісних відносин;

iz - інтернальність у відношенні здоров'я і хвороб.

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити наступні узагальнення:

1) Припущення про наявність внутрішньоособистісного конфлікту у людини, яка не може знайти роботу і змушена проходити перепідготовку за іншою професією, підтвердилась у частини опитаних: із 35 опитаних у 24-х виявились нижче середнього рівня ті чи інші шкали опитувальника самовідношення. Той факт, що внутрішньоособистісний конфлікт виявлено не у всіх опитаних, пояснюється, на наш погляд, наступним чином: нами були опитані безробітні випускники вузів, які погодилися на перенавчання за новою для них професією, тобто люди, найближча професійна перспектива яких вже визначилася. Внутрішньоособистісний конфлікт, на наш погляд, мав місце у тієї частини опитаних, які вимушено, під тиском несприятливих зовнішніх причин (наприклад матеріального неблагополуччя), погодились на перенавчання і вважали нову професію менш престижною, ніж та, за якою вони сподівалися отримати місце.

2) Підтвердилась гіпотеза і про наявність у людей з внутрішньоособистісним конфліктом як мінімум двох типів суб'єктивних стратегій виходу з конфлікту, які визначаються характером локусу контролю, Так, серед 24-х опитаних, які мали низьені показники за шкалам опитувальника самовідношення, у 18-ти нами діагностований екстернальний локус контролю і у 6-ти - інтернальний. Реалії життя вимагають практичного втілення теоретичних узагальнень, тому досвід використання опитувальників самовідношення і РСК у нашому дослідженні став доказом доцільності і необхідності такого інструментарію для діагностики внутрішньоособистісного конфлікту, а також властивого даній особистості типу локусу контролю.

Висновки. Дискримінація молодого покоління на ринку праці часто приводить до ювеналізації безробіття і стає основною перепоною на шляху трудової адаптації молоді. На часі пошук ефективних практик і технологій у сфері зайнятості, які дали б можливість з урахуванням соціальної і психологічної специфіки ситуації професійного виключення оптимально використовувати потенціал безробітної молоді і ресурси інститутів освіти і перепідготовки у її професійному перепрофілюванні. Це стосується, перш за все, пошуку і розробки валідних і ефективних соціально-психологічних механізмів і засобів, спрямованих на забезпечення

вторинної і первинної інтеграції молоді у трудову сферу. Нашим дослідженням ми частково нівелювали прогалини в розумінні психологічної сутності феномену внутрішньоособистісного конфлікту в ситуації професійної депривації.

Результати теоретико-емпіричного вивчення особливостей внутрішньоособистісного конфлікту у молодих безробітних дозволяє зробити висновок про необхідність врахування психологом служби зайнятості в своїй практичній діяльності такого важливого інтегрального компоненту особистості як самосвідомість. Це допоможе своєчасно фіксувати наявність внутрішньоособистісного конфлікту у тимчасово праценевлаштованого і, визначивши властивий йому тип локусу контролю, діагностувати наявну у безробітного суб'єктивну стратегію його подолання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Панок В., Титаренко Т., Чепелєва Н. Основи практичної психології. - К.: Либідь, 2001. - 536 с.
2. Василюк Ф.Е., Психология переживания: Анализ преодоления критических ситуаций. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. - 200 с.
3. Елисеев О.П. Практикум по психологи личности. - СПб.: Питер., 2001. - 560 с.
4. Непомнящая Н.И. Психодиагностика личности: Теория и практика. Учеб. пособие для студ. вузов, - М.: ВЛАДОС, 2001. - 189 с.
5. Общая психодиагностика./ Под ред. А.А. Бодалёва, В.В. Столина. - М.: Изд-во МГУ, 1987. - 304 с.
6. Фридман Л.М., Кулагин И.Ю. Психологический справочник учителя. - М.: Просвещение, 1997. - 287с.
7. Хорни К. Ваши внутренние конфликты. - С.Пб.: Питер, 1997. - 238 с.
8. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. - С.Пб.: Питер, 1998. - 608 с.

Резюме. *Статья посвящена теоретико-эмпирическому изучению проблемы внутриличностного конфликта у молодых безработных в ситуации профессиональной депривации. Понимание психологических механизмов возникновения, особенностей протекания и условий их решения открывает перспективы практической реализации мероприятий социально-психологической адаптации безработной молодёжи в условиях работы государственной службы занятости.*

Ключевые слова: *безработица, внутри-личностный конфликт, профессиональная депривация, социально-психологическая дезадаптация, профессиональное выключение.*

The summary. *This article is devoted to theoretico-empirical studyind of the internal conflict of personality of young unemployed people in the situation of professional deprivation. The understanding of psychological mechanisms of origin peculiarities of course and conditions of their solving opens the perspectives of practical realization of social-psychological adaptation of the unemployed youth, in the conditions of state department of employment.*

Keywords: *unemployement, the internal conflict of personality, professional deprivation, social-psychological disadaptation, professional exclusion.*

Одержано редакцією 05.11.2007.

УДК: 37.159.922.26 **С.Є. СОЛОДЧУК**

КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Резюме. *У статті представлено дані теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми спілкування і спільної діяльності як сфер прояву комунікативної взаємодії; розглядаються основні підходи до визначення понять та сутності комунікативної взаємодії.*

Ключові слова: *спілкування, взаємодія, інтеракція, комунікативна взаємодія, діяльність, спільна діяльність.*

Спілкування – найважливіша категорія соціальної психології. Поняття „спілкування” у психологічній літературі трактується по-різному: як обмін думками, почуттями, переживаннями (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн); як один із різновидів людської діяльності (Б. Г. Ананьєв, М. С. Каган, І. С. Кон, О.О. Леонтьєв); як специфічна соціальна форма інформаційного зв’язку (А. Д. Урсул, Л. О. Рєзніков), як форма взаємодії суб’єктів (О. О. Бодальов, Б. Ф. Ломов, В. М. Панфьоров, Ю. М. Ємельянов) та ін. [3; 4; 5]. Наявність численних теоретичних підходів у спілкуванні свідчить про принципову багатозначність у його розумінні.

Метою статті є узагальнення здобутих даних щодо побудови імовірнісної моделі комунікативної взаємодії.

Поняття „спілкування” набуло поширення у вітчизняній психології. В англомовній психологічній літературі розповсюджено поняття „комунікація”. Деякі дослідники (Г. М. Андреєва, В. С. Соковник, К. К. Платонов та ін.) аналізуючи поняття „спілкування”, розмежовують його з поняттям „комунікація”. Останнє вони тлумачать як „повідомлення”, „передачу інформації”, підкреслюють його однобічний характер, вказуючи на зв’язок із теорією інформації. Якщо в понятті „комунікація” наголошується на передачі інформації, то у понятті „спілкування” наголос робиться на взаємному обміні інформацією (діалогічність, взаєморозуміння). Семантично „спілкування” і „комунікація” майже збігаються, бо означають „схильність”, „з’єднання”, „повідомлення”. Тому в широкому розумінні поняття „комунікація” ототожнюється із поняттям „спілкування” [3, 371].

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. 3

Розділ 1. **ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СПІЛКУВАННЯ**. 4
Балл Г.О. Методологічні засади використання і вдосконалювання людинознавчої термінології. 4
Ложкін Г.В., Волянюк Н.Ю., Бринзак С.С. Інноваційний метод оцінки взаємовідносин у спортивній команді. 9
Носков ВІ., Ефросиніна О.В. Психологічні особливості освітньої діяльності в умовах корпоративного ВУЗу. 12
Павелків Р.В. Особливості соціально-психологічного аналізу педагогічної комунікації у формуванні моральних суджень молодших школярів. 15
Хом'як І.М. Комунікативні проблеми у писемному дискурсі. 19
Охременко О.Р. Особливості формування соціальної реальності в групі військовослужбовців. 23
Туриніна О.Л. Вплив особливостей спілкування викладача та студента на формування професійної ідентичності особистості майбутнього психолога. 26
Винославська О.В. Етичні проблеми професійного спілкування викладачів технічного університету. 29
Вовчик-Блакитна О.О., Гурлєва Т.С., Гуменюк Г.В., Пісарєва О.В., Курганов К.В. Забезпечення емоційного комфорту дитини під час спілкування у сім'ї. 33
Мусатов С.О. Педагогічна комунікація в контексті соціальної практики 36
Литовський В.Ф.Комунікація між вчителем і учнем в умовах розбудови шкільного навчання на засадах діалогу. 39
Бастун Н.А. Індивідуальний підхід у розвитку монологічного мовлення школярів зі сповільненим темпом психічних процесів. 44
Бастун М.В. Психологічні засоби розвитку комунікативної культури. 48
Завгородня О.В. Способи психологічної підтримки художньо обдарованої особистості 53
Михальчук Н.О. Концептуальні підходи до виявлення розуміння старшокласниками літературних творів. 57
Рождественський А.Ю. Комунікативний потенціал особистості у віковому вимірі. 62
Копилов С.О. Концепція діалогу М.М.Бахтіна як методологічна парадигма психологічного дослідження. 66
Філоненко М.М. Методологічні аспекти комунікативної компетенції лікаря. 71
Російчук Т.А. Зумовленість психологічного розвитку суб'єкта послідовним становленням різних культурних форм спілкування. 75
Жирун О.А. Моральні цінності як чинник формування комунікативної культури майбутніх редакторів. 80
Виноградна О.В. Чинники сприйняття глядачем насильства в художніх фільмах. 83
Мединцев В.О. Суб'єктне та позиційне моделювання внутрішніх діалогів. 85
Куценко Г.В. Образ світу в системі регуляції особистості: мовні аспекти. 89
Крилова-Грек Ю.М. Психолінгвістичні аспекти адекватності передачі понять іншомовних текстів. 92

Розділ 2. **КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СПІЛКУВАННЯ ТА ЙОГО ДІАГНОСТИКИ** 95
Єфросиніна О.В. Мотиви і результати професійного та трудового самовизначення студентів приватного ВУЗу. 96
Білик О.С., Янцур М.С. Сформованість позитивного ставлення учнів початкової школи до проблеми вибору професії. 98
Андрєєв О.С. Фасилітація спілкування на основі інтегративного підходу. 103
Касаткіна О.В. Конфлікт як умова продуктивного спілкування. 107
Мейтарчан С.Ю. Психологічні особливості професійного спілкування менеджерів. 109
Белешко М.Д. Виникнення конфліктів у спілкуванні та шляхи їх розв'язання. 113
Веремчук А.М. Рефлексія як основа педагогічного спілкування. 117
Гнатюк О.В. Психологічні особливості спілкування в навчально-виховному процесі. 119
Димченко Н.С. Психологічні аспекти підготовки майбутнього менеджера-економіста до ефективного управлінського спілкування. 121
Дубініна О.С. Чинники активізуючої саморегуляції вивчення іноземної мови студентами технічного вузу. На матеріалі англійської мови. 126
Колодич О.Б. Проблема підвищення ефективності навчання дітей із ЗПР та оволодіння ними мовленнєвими уміннями як одна з актуальних у теорії і практиці психології і педагогіки. 128
Кононець М.О. Підготовка майбутніх суб'єктів підприємницької діяльності до етичного здійснення ділових комунікацій. 132

Кочубей О.С. Психологічні механізми набуття студентами-філологами перекладацької компетентності. 136
Курята Ю.В. Розвиток креативного мислення учнів загальноосвітньої школи засобами іноземної мови. 139
Пастушенко Л.А. Проблема особистісного досвіду в парадигмі гуманістичної психології. 141
Рикун А.А. Причини виникнення конфліктів та способи їх розв'язування. 145
Рудюк О.В. Проблема внутрішньо особистісного конфлікту ситуації професійної деправації. 148
Солодчук С.Є. Комунікативна взаємодія як соціально-психологічний феномен. 152
Хупавцева Н.О. Розвивальні можливості евристичної бесіди як форми навчальної роботи. 155
Шарапа І.С. Маніпулятивне спілкування та духовний світ особистості. 159
Щур О.В. Вивчення репродуктивних установок та уявлень про дитячо-батьківське спілкування у студентської молоді. 163
Денисюк Н.В. Проблема еколого-виховного потенціалу трудового навчання у педагогічній науці. 166

Розділ 3. **КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ**. 170
Воробйова Л.М. Мовленнєве спілкування: психолінгвістичний і соціокультурний аспекти проблем. 170
Гаєва Н.І. Психолінгвістичний аспект використання слухової наочності у навчанні іноземних мов. 172
Воробйова І.А. Культурологічний підхід до навчання ділового спілкування. 174
Мороз Л.В., Дуброва А.С. Психолого-педагогічні передумови засвоєння учнями та студентами ділового іноземного мовлення. 176
Мороз Л.В., Трофімчук В.М. Психолінгвістичний коментар як засіб інтенсифікації навчального процесу. 178
Фрідріх А.В., Дацик М.В. Проблема формування особистості майбутнього спеціаліста: завдання та реалізація. 181
Баталія Л.О. Культурологічні та психолінгвістичні аспекти у навчанні спілкування іноземною мовою. 184
Белявська О.О. NLP та сугестопедія. Ефективна комунікація між викладачем та студентом. 186
Богатирьова Т.В. Технологія словесного впливу в процесі спілкування як компонент педагогічної майстерності вчителя іноземної мови. 189
Бойко Н.Г. Психологічні особливості навчання дітей дошкільного віку іноземної мови. 192
Готовкіна Л.Д. Психолінгвістичний аспект вербальної концептуалізації світу. 195
Данилова І.Ю.Психолінгвістичні проблеми прямих методів навчання усному спілкуванню іноземними мовами. 199
Джава Н.А. Особистісно-діяльнісний підхід у процесі навчання іноземних мов. 202
Мазурок О.М. Формування соціокультурної компетенції в учнів при спілкуванні іноземною мовою. 204
Мезін В.Г Лінгвокультурологічний принцип спілкування при навчанні іноземної мови. 207
Ніколайчук І.О. Новотвір як комунікативний еквівалент у процесі номінації. 209
Олесюк Л.В. Реалізація психологічних принципів навчання іноземній мові. 213
Перішко І.В. Вплив соціокультурного компоненту на комунікативну компетентність студентів 215
Сяська Н.В. Відбір лексичного мінімуму з психолінгвістичного боку. 217
Фурсик Т.О. Сучасний стан проблеми навчання іноземної мови на мовних спеціальностях. 220
Хомицька Р.В. Психологічні особливості формування когнітивного та комунікативного компонентів в онтогенетичному розвитку мовлення. 222
Хомяк Т.С. Психологічні особливості організації діалогічного спілкування у процесі навчання школярів іноземної мови. 226
Чайка І.В. Розвиток аргументації у комунікативній діяльності підлітків на уроках англійської мови. 228
Черуха В.В. Позитивний вплив міжмовного переносу на процес вивчення другої іноземної мови. 231
Ширяєва Т.М. Особливості розвитку пізнавальної діяльності студентів у процесі формуванні комунікативної компетенції. 232
Яцюрик А.О. Організація діалогічного спілкування на заняттях у вищій школі. 235

Розділ 4. **ВІКОВІ, ГЕНДЕРНІ ТА ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПІЛКУВАННЯ**. 240
Носкова О.В. Гендерні проблеми збереження здоров'я студенток-матерів в процесі навчання. 240
Зубілевич М.І. Особливості гендерних аспектів спілкування дівчат-підлітків у навчальних закладах Великої Британії. 242
Івашкевич Е.З. Особливості застосування комунікативних психотехнік з метою реабілітації школярів з особистісними розладами. 245
Михальчук Ю.О. Типи міжкультурної взаємодії. 250
Ярута Н.П. Гендерні аспекти спілкування школярів. 254
Ангеліс К.О. Розвиток особистісної рефлексії підлітків в комунікаціях під час проведення психологічного тренінгу. 256
Андрейко Б.В. Перинатальні аспекти спілкування матері і дитини як двох абсолютних комунікативних партнерів. 259

Бігунова С.А. Психолого-педагогічні принципи культурологічно зорієнтованого навчання старшокласників іноземної мови. 260
Верьовкіна О.Є. Розвиток мисленнєвої культури школярів в контексті діалогічного спілкування. 264
Воропаєв Є.П. Психологічні впливи режисерів на студійців дитячих театрів.. 266
Ніколайчук Г.І.. Можливості використання ідей комунікативної граматики в онтолінгвістиці. 271
Кирпач Н.Б. Проблема сенсу життя в ранньому юнацькому віці. 274
Крупко Т.Є. Розвиток ефективних стилів спілкування у подоланні бар'єрів професійного самовизначення у ранньому юнацькому віці. 278
Кулаков Р.С. Роль знаково-контекстного спілкування у процесі професійно-предметної та соціокультурної підтримки старшокласників. 281
Лемещук О.В. Психологічні проблеми спілкування в підлітковому віці. 285
Лукомська С.О. Комунікативна функція підліткового одягу та її значення у формуванні статево-рольової поведінки: етнокультурний аспект. 287
Мазяр В.М. Особливості розвитку мислення підлітків в пізнавальній діяльності. 291
Марчій Т.М. Врахування психолінгвістичного аспекту спілкування у підготовці вчителя іноземної мови у початкових класах. 295
Морозовська Т.Д., Дацик М.В. Психологічні проблеми спілкування на уроках мистецьких дисциплін. 298
Остапчук Н.О. Роль комунікативних процесів у формуванні ставлень молодших школярів до моральних приписів. 300
Тимофєєва Н.М. Метафора як засіб підвищення ефективності спілкування. 303
Хомутиннікова Н.Н. Особливості комунікативних очікувань молодших школярів щодо вчителя. 305
Юринець О.О. Творчий саморозвиток як чинник формування педагогічної відповідальності студента педагогічного коледжу. 308

Відомості про авторів 312

Наукове видання

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 38

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Третяк О.Ю.
Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 08.11.2007 р. Підписано до друку 30.11.2007 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різографічний.
Ум. друк. арк. 42,3. Замовлення № 56/1. Наклад 300.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 38. — Рівне: РДГУ, 2007. — 315 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 8.

Збірник наукових праць містить статті з теоретико-методологічних, психолого-педагогічних, культурологічних та етно-психолінгвістичних проблем спілкування.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, психологів, практичних працівників освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379 **ББК 74.20**